

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu od 29. 09. 2016. g. izabrani smo u komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije „Kantova teorija osećaja“ kandidata Igora Cvejića. Na osnovu uvida u rad kandidata podnosimo sledeći referat:

REFERAT O ZAVRŠENOJ DOKTORSKOJ DISERTACIJI
„KANTOVA TEORIJA OSEĆAJA“
KANDIDATA IGORA CVEJIĆA

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji

Igor D. Cvejić je rođen 1986. godine u Beogradu. Diplomirao je filozofiju 2011. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a na istom fakultetu je 2011/12. upisao doktorske studije iz filozofije. Od 2012. godine zaposlen je na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu. Od 2009. do 2013. godine bio je stipendista Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Objavio je više naučnih članaka, recenzija i učestvovao je u priredjivanju naučnih zbornika radova i temata časopisa.

Doktorska disertacija Igora Cvejića pod naslovom „Kantova teorija osećaja“ ima predviđene apstrakte na srpskom i engleskom jeziku, sadržaj rada, 353 stranice osnovnog teksta od čega 10 stranica sačinjava popisa literature na nemačkom, engleskom i srpskom jeziku. Disertacija ima ukupno šest poglavlja: Uvod (1-11), 1. Prehodni istorijski kontekst (12-52), 2. Osnovne moći duše i osnovi Kantove filozofije (53-101), 3. Kant o osećaju (102-210), 4. Osećaj u formi svrhovitosti (211-337), Zaključni komentar (338-341). Svako od ovih poglavlja osim prvog, uvodnog i poslednjeg, zaključnog poglavlja podeljeno je na odeljke.

2. Predmet i cilj disertacije

Predmet disertacije predstavlja filozofsko shvatanje i tumačenje fenomena osećaja (Gefühl) od strane klasika moderne filozofije – Imanuela Kanta (1724-1804). Predmet disertacije je Kantovo tumačenje fenomena osećaja, zatim Kantovo teorijsko objašnjenje razlike između tri nesvodive osnovne moći duše: moći saznanja, moći žudnje i moći osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva, kao i Kantovo objašnjenje zašto i na koji način predstave saznanja, moć žudnje i osećaji ne mogu da se svedu i redukuju jedno na drugo (s. 7). Takođe, predmet disertacije je tumačenje dve osnovne, savremene i međusobno suprotstavljene – kauzalne i intencionalne – interpretacije Kantovog objašnjenja osećaja.

Cilj disertacije sastoji se u tome da se pokaže, na koji je način Kant prvi jasno i sistematski napustio do tada dominantno stanovište Kristijana Volfa o jednoj osnovnoj moći duše i zastupao tezu da duša ima tri nesvodive moći i takođe, na koji način je napustio shvatanje osećaja prema modelu primitivnih oseta i na osnovu toga izveo sopstvenu originalnu teoriju osećaja (s. 8). Takođe, cilj disertacije sastoji u tome da se pokaže na koji način i u kom smislu u Kantovoj filozofiji pored transcendentalnog utemeljenja moći saznavanja i moći htenja, postoji i transcendentarno utemeljenje i kritičko filozofsko zasnivanje moći sudjenja (Urteilkraft), pri čemu moć sudjenja iznosi na videlo, između ostalog, i transcendentalni princip – princip svrhovitosti – koji reguliše našu moć osećaja zadovoljstva ili nezadovoljstva tj. omogućava da se moć osećaja razmatra u transcendentanoj nameri.

3. Osnovne hipoteze od kojih se polazilo u istraživanju

U izradi disertacije Igor Cvejić je sledio tri hipoteze. Prva hipoteza se sastoji u tvrdnji da Kantova *Kritika moći suđenja*, pored estetike i teleologije, sadrži i jednu implicitnu teoriju osećaja. Ova hipoteza ima nekoliko aspekata. Najpre, pozitivno odgovara na pitanje o tome da li se i u kom smislu može govoriti o Kantovoj teoriji osećaja. Zatim, pokazuje, na koji način

se teorija osećaja iz *Kritike moći sudjenja* nadovezuje na Kantova ranija filozofska razmatranja osećaja i ujedno koriguje i sistematizuje prethodna (tzv. pretkritička) Kantova filozofska uverenja. Najzad, ova hipoteza podrazumeva i da Kantova teorija osećaja ne može da se redukuje stavove Kantovih prethodnika i da ona odgovara na probleme koji su bili prisutni u ondašnjem istorijskom filozofskom kontekstu.

Druga hipoteza sledi stav da filozofsko razmatranje naše sposobnosti/moći osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva u *Kritici moći sudjenja* predstavlja proširenje Kantove transcendentalno utemeljene i kritički zasnovane filozofije. Drugim rečima, Kantu, smatra doktorand, polazi za rukom da pokaže medjusobnu nesvodivost moći saznanja, moći žudnje i osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva, i ujedno otkrije transcendentalne principe svake od osnovnih ljudskih duševnih sposobnosti. Drugoj hipotezi pripada stav da moć osećaja čini prelaz sa moći saznanja ka moći htenja i na taj način doprinosi zaokruženju sistema Kantove kritičke filozofije, kao i da tripartitna podelu osnovnih ljudskih duševnih moći/sposobnosti stoji u pozadini Kantove teorije osećaja.

Treća hipoteza tiče se savremenih interpretacija Kantove teorije osećaja. Doktorand smatra da ni kauzalna teorija osećaja (pre svega Pola Gajera) ni intencionana teorija osećaja (pre svega Rejčel Zakert) ne mogu da adekvatno predstave Kantovo objašnjenje osećaja (s. 8). Doktorandova, s prvom bi se moglo reći, originalna teza u tom smislu glasi da su osećaji subjektivne relacije predstave u pogledu (ili s obzirom) na stanje subjekta odnosno da su osećaji odredbe subjektivnog kauzaliteta neke predstave s obzirom na stanje (ljudske duševnosti), s namerom da se to stanje održi ili odbaci (s. 9). Doktorand smatra da njegova intepertacija omogućava adekvatnije i doslovnije čitanje Kanta. Takodje, unutar ove treće, generalne teze, Igor Cvejić, zastupa jedno korigovano intencionalističko shvatanje osećaja, prema kom se s prvom može govoriti ne samo o intencionalnom objektu uživanja ili bola i o njegovoj egzistenciji odnosno neegzistenciji, nego i o tome u kom smislu intelektualni osećaj zadovoljstva i nezadovoljstva, takodje, ima svoj, sebi svojstveni, kompleksni intencionalni objekat, koji se zasniva na pojmu koji tom objektu stoji u osnovi (s. 9).

4. Kratak opis sadržaja disertacije

Osnovni tekst disertacije je podeljen, kao što je već napomenuto, na 6 poglavlja, Uvod, četiri centralna, središnja poglavlja i Zaključni komentar. U uvodnom poglavlju pod nazivom „Uvod“ (str. 1-11) doktorand najpre razmatra odredjenje pojma „osećaja“ i razlikuje ga od srodnih i povezanih pojmova i termina kao što su „oset“, „osećanja“, „emocije“, „raspoloženja“, „afekti“ i daje kratak istorijski pregled nastanka termina i njegove upotrebe kod Kanta. Takođe u uvodnom poglavlju se iznose osnovne teze i zadatak rada kao i kratak, prethodni pregled sadržaja disertacije.

U prvom središnjem poglavlju rada pod nazivom „1. Prethodni istorijski kontekst“ (12-52) I. Cvejić razmatra shvatanje osećaja, posebno osećaj zadovoljstva i nezadovoljstva kod Kantovih prethodnika odnosno čitavog niza značajnih mislica. Najpre se razmatra shvatanje osećaja kod onih filozofa koji zadovoljstvo shvataju kao uvid u savršenstvo i oblik saznanja savršenstva stvari (Dekart, Lajbnic, Volf, Baumgarten, Majer) (s. 13-34), zatim sledi tumačenje autora koji odbacuju shvatanje zadovoljstva i nezadovoljstva kao oblika saznanja, premda to odbacivanje nije kod svih autora jednako eksplicitno i jednoznačno (Zulcer, Kruzijus, Mendelson, Tetens) (s. 34-43), i najzad, razmatra se doprinos Britanske estetike učenju o zadovoljstvu i bolu (Lok, Šaftsberi, Hačison, Hjum) (s. 43-52) i konstatuje kako i pored njihovog značaja oni ne omogućavaju Kantu filozofsko zasnivanje različitih moći ljudske duše.

Osnovne ideje koje se tiču Kantove podele osnovnih moći duše i njihovog transcendentarno-kritičkog utemeljenja Igor Cvejić iznosi u drugom poglavlju disertacije pod nazivom „2. Osnovne moći duše i osnovi Kantove filozofije“ (53-101). Doktorand najpre eksplicira temeljne postavke Kantove tripartitne podele osnovnih moći duše. Prvo što objašnjava jeste Kantovo odbacivanje Volfvog dokaza da duša ima samo jednu osnovnu silu. Zatim se posvećuje dvema važnim distinkcijama unutar Kantove psihologije: prvo, distinkcije između moći da nešto predstavimo (moć saznanja) i odnosa prema onome što je predstavljeno (moć osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva i moć žudnje) i, zatim, distinkcije subjektivnog kauzaliteta koji se tiče osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva i objektivnog kauzaliteta koji se tiče moći žudnje. Najzad, objašnjava subjektivni kauzalitet prema modelu kauzalne sile, a ne prema modelu događaj-događaj. Takođe, u ovom poglavlju se iznose na

videlo nekoliko važnih koncepcija Kantove filozofije kao što su tumačenje odredbenog razloga (Bestimmungsgrund), i pojmovnog para materija (Materie) i forma (Form), a tu je i niz analiza posvećenih najpre Kantovoj transcendentalnoj estetici, a zatim i Kantovom shvatanju svesti (Bewußtsein).

U trećem poglavlju pod nazivom „3. Kant o osećaju“ (102-210) sprovedeno je temeljno tumačenje Kantovog shvatanja osećaja. Preko istorijsko-semantičke analize termina „Osećaj“, razlikovanja osnovnog čula, vitalnog čula, osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva do definicije osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva. Naročito je razvijena analiza Kantove definicije zadovoljstva odnosno nezadovoljstva iz § 10 *Kritike moći sudjenja* koja je doktoranda dovela do zaključka da je struktura mentalnog stanja ili svesti, koju nazivamo, osećajem, uvek složena, i da se sastoji iz jedne reprezentativne komponente, predstave predmeta, kognitivnog stanja u širem smislu (koja sačinjava sadržaj osećaja, ali nikada se ne izjednačava sa samim osećajem) i subjektivno-kauzalne komponente, odnosno relacije predstave prema stanju subjekta, što predstavlja osećaj u pravom smislu i značenju. Subjektivno-kauzalna komponenta je svojstvo mentalnog stanja na osnovu kog se to stanje naziva osećajem zadovoljstva ili nezadovoljstva. Doktorand zaključuje da se subjektivno-kauzalna i reprezentativna komponenta osećaja ne mogu razdvojiti (s. 164). Napokon, u ovom poglavlju doktorand iznosi na videlo i podelu osećaja zadovoljstva i nezadovoljstva, ali i tumačenje odnosa osećaja i moći žudnje. U trećem poglavlju su, takodje, kontrastirane najreprezentativnije – kauzalna (P. Gajer) i intencionalna (R. Zakert) – interpretacije Kantovog shvatanja osećaja, a poglavlje se završava pitanjem na koji je način moguća *a priori* sinteza osećaja zadovoljstva/nezadovoljstva sa nekom predstavom odnosno pitanjem na osnovu kog principa *a priori* funkcioniše osećaj zadovoljstva i nezadovoljstva kao jedna od tri osnovne moći čovekove duše – što je pitanje kom se doktorand okreće u poslednjem središnjem poglavlju disertacije.

U četvrtom poglavlju pod nazivom „4. Osećaj u formi svrhovitosti“ (211-337) Igor Cvejić pokazuje na koji način osećaj zadovoljstva koji vezujemo za prosudjivanje lepog i uzvišenog postaje u pravom smislu deo Kantove kritičke transcendentalne filozofije. Pokazuje se na koji način princip formalne i subjektivne svrhovitosti kao princip refleksivne moći sudjenja utemeljuje i obrazlaže naše prosudjivanje lepog i uzvišenog odnosno na koji

način našim subjektivnim osećajnim reakcijama na fenomene lepog i uzvišenog unapred, *a priori* pripisujemo opšti smisao i s pravom očekujemo univerzalno slaganje sa našim estetskim (refleksivnim) sudom o lepom. U ovom poglavlju su obradjeni neki od osnovnih problema Kantove estetike. Protumačena je Kantova koncepcija refleksivne moći sudjenja. Objašnjen je kvalitet bezinteresnog dopadanja u prosudjivanju lepog. Razmatrana je koncepcija forme svrhovitosti kao jednog od oslonaca Kantove teorije ukusa. Takođe detaljno je razvijeno Kantovo učenje o harmoničnoj igri sazajnih sposobnosti razuma i uobrazilje i objašnjena veza između prosudjivanja lepog predmeta i zadovoljstva koje se vezuje za lep predmet odnosno njegovu neodređenu formu. Najzad, razmotrena je dedukcija suda ukusa odnosno Kantovo opravdanje činjenice da *a priori* pretpostavljamo da će se sa našom sopstvenom osećajnom reakcijom na (lep) predmet i njenom artikulacijom u sudu ukusa složiti i svi drugi ljudi, odnosno da će naša tvrdnja da je nešto lepo s pravom imati opšti smisao. Kantovo odredjenje zamisli zajedničkog čula (*sensus communis*). Kao i u prethodnom 3. poglavlju, tako i u ovom 4. poglavlju, objašnjenja Kantovih stavova, prožeta su savremenim interpretacijama Kantove filozofije i estetike. Doktorand s merom u disertaciji navodi čitav niz renomiranih savremenih interpretatora Kantove filozofije kao što su: P. Gajer, R. Akvila, H. Elison, H. Ginsborg, B. Longesa, R. Zakeret – naročito s obzirom na sporno pitanje o intencionalnosti osećaja zadovoljstva u sudu ukusa odnosno sudu u kom se tvrdi da je neki predmet lep.

U poslednjem poglavlju nazvanom „Zaključni komentar“ (338-343) I. Cvejić u šest tačaka izvlači zaključke iz svoje doktorske disertacije. Neke od poenti su sledeće: fenomen osećaja se ne može redukovati na fenomene saznanja i žudnje; trebalo bi odbaciti obe osnovne, uobičajene interpretacije osećaja, kako kauzalnu, tako i intencionalnu intepretaciju, s tim što bi ideju o intencionalnosti osećaja trebalo prihvatiti u modifikovanom obliku u kom se tvrdi da osećaj, doduše, nije „o nečemu“, ali je uvek usmeren na nešto; takodje, trebalo bi imati u vidu Kantova četiri načina razlikovanja osećaja: razlikovanje s obzirom na to na šta je osećaj upućen/usmeren (da li na oset, čist opažaj ili pojam, pa se u skladu s tim razlikuju osećaj bola/uživanja, osećaj lepog/uzvišenog i intelektualno zadovoljstvo), zatim, razlikovanje s obzirom na životnu moć koja je aficirana (životinje, ljudi, intelekt), nadalje, razlikovanje osećaja s obzirom na vrstu subjektivnog kauzaliteta tj. s obzirom na vezu oseta i stanja subjekta, i najzad, razlikovanje osećaja s obzirom na moć žudnje (praktički ili

kontemplativni osećaji); takodje, u zaključku doktorand ističe na koji način gorepomenute podele osećaja modifikuju intencionalni status osećaja, redom u osećaju uživanja i bola, u osećaju zadovoljstva u vezi sa onim što je korisno i dobro, i u osećaju zadovoljstva u prosudjivanju lepog i uzvišenog; i najzad, doktorand nas podseća da je Kant osećaje shvatio kao mentalna stanja *sui generis* koja sama nisu predstave, ali jesu relaciona svojstva predstava tj. izražavaju odnos prema predstavama.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Igor Cvejić je u disertaciji „Kantova teorija osećaja“ uspešno ograničio temu svog istraživanja. Tema doktorske disertacije zahtevala je od doktoranda da načini čitav niz složenih i nesamorasumljivih misaonih koraka i pojmovnih eksplikacija. Igor Cvejić je veoma uspešno i iscrpno izneo na videlo misonu pojmovno-istorijsku pozadinu Kantove teorije osećaja, što predstavlja značajan doprinos našoj stručnoj i naučnoj literaturi posvećenoj Kantovoj filozofiji. Autoru je pošlo za rukom da relativno uspešno u Kantovu uže filozofsko-antropološku, filozofsko-psihološku i filozofsko-estetičku problematiku vezanu za osećaj zadovoljstva i nezadovoljstva situira u širi kontekst Kantove teorijske i praktične filozofije i da pokaže na koji je način Kantovo shvatanje osećaja inkorporirano u celinu Kantove kritičko transcendentalne filozofije. Takodje, u izradi disertacije uzeta je u obzir aktuelna i relevantna savremena literatura o Kantovoj filozofiji uopšte i posebno njegovoj estetičkoj teoriji i teoriji osećaja, čime je istraživanje Kantove filozofije u našoj naučnoj sredini dovedeno do zavidnog teorijskog nivoa. Najzad, činjenica da se doktorand u disertaciji nije zadovoljio samo sa navodjenjem uobičajenih interpretacija Kantovog shvatanja osećaja, njego je prema njima manje ili više uspešno zauzeo kritički stav može se smatrati pozitivnom karakteristikom njegovog rada.

S druge strane može se smatrati relativno slabijom stranom doktorantovog postupka, što je svoju tezu formulisao i primenjivao relativno rigidno, tako reći kao prošireno objašnjenje prevoda Kantove definicije zadovoljstva iz desetog paragrafa *Kritike moći sudjenja* i što je u odnosu na uloženi interpretativni trud i širinu zahvata Kantove filozofije, zaključni komentar disertacije nepotrebno redukovao i skromno formulisao, kao da je

doktorand ustuknuo pred perspektivama i uvidima koje su otvorila pitanja koja su u disertaciji pokrenuta.

Ipak, ukoliko se ima u vidu koliko teškoću predstavlja i sam pokušaj korektnog izlaganja i objašnjavanja Kantovih misli, može se smatrati da je doktorand učinio značajan proboj u istraživanju nekoliko važnih tema iz Kantove filozofije: kao što su pitanje o podeli osnovnih ljudskih duševnih moći, pitanje o principu njihovog transcendentnog utemeljenja i problem veze između Kantove teorije osećaja uopšte i estetičke problematike Kantovih spisa posebno. I. Cvejiću je u disertaciji ne samo pošlo za rukom da analizom Kantove teorije osećaja proširi i skrene pažnju našoj naučnoj javnosti na važan domen Kantove filozofije koji do sada kod nas nije dovoljno obradjen, već mu je pošlo za rukom da koncipira jednu relevantnu i savremenu interpretaciju Kantove filozofije koja će predstavljati trajan i nezaobilazan pomak u recepciji Kantove filozofije u našoj naučnoj i filozofskoj sredini.

6. Zaključak

U izradi svoje doktorske disertacije I. Cvejić je koristio obimnu primarnu i sekundarnu literaturu. Njegovo istraživanje Kantove filozofije bazirano je na proučavanju izvorne literature, kao i literature značajnih interpretatora Kantove filozofije, Kantove estetike i teorije osećaja, ali i literature autora relevantnih za savremenu filozofsku teoriju osećaja i filozofsku psihologiju. Cilj koji se sebi postavio u odobrenoj prijavi disertacije, doktorand I. Cvejić je uspešno ostvario. Doktorska disertacija I. Cvejića predstavlja originalno i samostalno delo, radjena je sistematično i argumentovano, na izvorima obimne i dobro odabrane literature, a karakterizuje je naučni nivo koji je u skladu sa onim što se, u pogledu obima i sadržaja, očekuje od radova ove vrste. Na osnovu toga predlažemo Naučno-nastavnom veću Filozofskog fakulteta da prihvati doktorsku disertaciju doktoranda Igora Cvejića „Kantova teorija osećaja“ i da mu odobri usmenu odbranu.

U Beogradu, 01. 11. 2016.

ČLANOVI KOMISIJE:

1. Vanr. prof. dr Nebojša Grubor

2. Red. prof. dr Jovan Babić

3. Doc. dr Una Popović